

STRUČNÝ PREHĽAD TECHNÍK TLMOČNÍCKEJ NOTÁCIE

Lýdia Machová

Lýdia Machová pôsobí ako interná doktorandka na Katedre anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, kde vyučuje konzekutívne a simultánne tlmočenie, praktickú angličtinu pre tlmočníkov, a vedie krúžok viacjazyčného tlmočenia. V tomto akademickom roku zastáva tiež funkciu hlavnej koordinátorky tlmočnickeho tímu simulovanej konferencie Model European Union, ktorá sa každoročne koná v budove Európskeho parlamentu v Štrasburgu.

ÚVOD

V nasledujúcom článku by sme chceli nadviazať na náš príspevok z *Prekladateľských listov 2* (Machová, 2013), ktorý sa venoval základným zásadám tlmočnickej notácie, teda praktickým a technickým stránkam tlmočnickeho zápisu tak, ako ho odporúčajú viesť odborníci. Zatiaľ čo predošlý článok sa zaoberal materiálными požiadavkami na notáciu, jej jazykom a grafickým rozmiestnením na papieri, v predkladanom príspevku sa konkrétnejšie zameriame na obsah notácie a rozličné techniky zápisu, ktoré môžeme uplatniť buď univerzálne (skracovanie slov a myšlienok, symboly, číslovanie myšlienok v prejave atď.) alebo konkrétne pri jednotlivých slovných druhoch (zápis slovesného času sloviess, množného čísla prídavných mien, stupňovania prídavných mien atď.).

Rovnako ako predošlý článok, aj tento je určený primárne študentom tlmočnictva, ktorí s tlmočením ešte len začínajú a chcú si pri konzekutívnom tlmočení osvojiť takú notáciu, ktorá im umožní úspešne zreprodukovať aj viacminútový prejav.

1 OBSAH TLMOČNÍCKEJ NOTÁCIE

Obsah každej notácie, prirodzene, závisí od tlmočeného prejavu, ale často aj od iných okolností, akými sú rýchlosť prejavu rečníka či pohodlie pri zápise (napr.

ak tlmočník musí v ruke držať mikrofón alebo nejaké písomné podklady). Určite nie je potrebné zdôrazňovať, že využívanie osvojeného systému tlmočnickej notácie tento proces značne uľahčuje, a to predovšetkým za zhoršených podmienok notovania. V tejto časti preto ponúkneme prehľad základných odporúčaných bodov notácie, teda to, čo by po obsahovej stránke v žiadnom zápise nemalo chýbať.

1.1 Hlavné myšlienky prejavu

Základné myšlienky sú najdôležitejšou zložkou akéhokoľvek textu, pretože obsahujú najdôležitejšie informácie, ktoré sa rečník pokúša sprostredkovať poslucháčom. Mohlo by sa zdať, že tieto informácie si tlmočník zapisovať nemusí, pretože si ich pri počúvaní rečníka prirodzene zapamätá, avšak toto by platilo len v prípade, ak by si tlmočník z prejavu nemusel pamätať aj množstvo detailov – to znamená, keby počúval len pasívne. Zaznačené hlavné myšlienky navyše slúžia ako oporná kostra prejavu, ktorá tlmočníkovi na prvý pohľad prezrádza, ktorú časť ide tlmočiť, a čo bude nasledovať za ňou. Napomáha tak logickému spracovaniu a usporiadaniu štruktúry prejavu v hlave tlmočníka, čo je nevyhnutnou požiadavkou kvalitného tlmočenia.

1.2 Logické prepojenia myšlienok

V praxi zrejme neexistuje žiadny tlmočník, ktorý by podceňoval význam spájacích výrazov v texte, pretože logicky prepájajú jednotlivé myšlienky. Práve preto sa musia v notácii zaznačiť jednoznačne. Andrew Gillies (2005) odporúča zapísať si aj neprítomnosť spájacieho výrazu, aby tlmočník neskôr vedel, že daná myšlienka alebo odsek sú nové a nenadväzujú priamo na predošlú výpoveď. Jean Francois Rozan (1956/2002) (s radom ďalších neskorších teoretikov) navrhuje stanoviť si jedno kľúčové slovo na skupinu spájacích výrazov, ktoré majú spoločné sémantické pole, ako napríklad príčina, resp. vysvetlenie (*lebo*), príпустka (*hoci*), vymedzenie (*ale*), predpoklad (*ak*), korešpondencia (=) atď., pričom dané kľúčové slovo, resp. znak sa zapíše pri akomkoľvek spájanom výraze v danej skupine. To znamená, že výrazy ako *na druhej strane*, *ale*, *avšak*, *no*, *napriek tomu* či *jednak* sa všetky zaznačia jednoduchým *ale*. Roderick Jones (1999) odporúča vybrať si takéto kľúčové slová z jazyka, akým je napríklad angličtina, v ktorom sú dané slová krátke (*as*, *but*, *if*, *tho*), a používať ich aj pri iných jazykových kombináciách (napr. pri tlmočení z nemčiny do slovenčiny). Pochopiteľne, každý kľúčový spájací výraz môžeme nahradiť vybraným symbolom, ale o tom až neskôr.

1.3 Názory

Ako sme spomínali v predošlom článku v časti Ľavý okraj, do notácie patrí aj informácia, kto prezentovaný názor zastáva. Toto je potrebné hlavne pri tlmočení stretnutia viacerých účastníkov, ale taktiež pri prejave jedného rečníka, ktorý spomína postoje tretích strán. Odporúča sa zaznačiť si to za okraj, aby sa táto informácia náhodou nestratila medzi inými, čo by pri tlmočení viedlo k chybám a posunom.

1.4 Enumerácie

Ak sa v prejave vymenúva niekoľko prvkov po sebe (napr. krajín, firiem, tovarov, zákonov a pod.), tlmočník by si ich mal zaznačiť vertikálne pod seba, pretože v prejave zastávajú tieto prvky paralelnú funkciu. Tento spôsob je v súlade s princípom vertikality, o ktorom sme písali v predošlom článku. R. Jones navyše prichádza so zaujímavou myšlienkou, že zapisovať by sa mali nielen prvky, ktoré sme jasne zachytili a úspešne si ich podržali v pracovnej pamäti, ale taktiež prvky, ktoré nám v recepcnej fáze tlmočenia ušli. Stáva sa to bežne, obzvlášť, ak je prejav čítaný, rýchly, a jednotlivé prvky sú zložité, prípadne je ich priveľa. Vtedy si môžeme na mieste, kde by nezachytený prvok mal byť, urobiť krížik alebo pomlčku, na základe ktorej budeme vedieť, že sa rečníka musíme na chýbajúci prvok spýtať. Prirodzene, túto stratégiu by sme mali využívať uvážlivo, pretože nie každý prvok v každej enumerácii je natoľko dôležitý, aby sme sa naň rečníka explicitne pýtali. Mnohé enumerácie majú len ilustračný charakter, a v takom prípade postačí vymenovať väčšinu spomenutých prvkov.

2 UNIVERZÁLNE TECHNIKY V NOTÁCIÍ

V druhej kapitole sa pozrieme na niekoľko techník tlmočnickeho zápisu, ktoré sa dajú využívať univerzálne v celej notácii bez ohľadu na to, o aké konkrétne skupiny slov ide. Všetky spomenuté techniky sú v súlade so základnými predpokladmi dobrej notácie: stručné, prehľadné, jednoznačné, zamerané na význam a nie slová.

2.1 Skracovanie

Ako sme vysvetlili v článku v *Prekladateľských listoch 2*, stenografia nie je vhodným nástrojom pre tlmočníkov, a preto musia využívať iné spôsoby skracova-

nia. Pod pojmom „skracovanie“ rozumieme dve veci, ktoré sú v notácii rovnako dôležité:

2.1.1 Slovná skratka

Zaujímavý a veľmi užitočný spôsob skracovania dlhých slov ponúka J. F. Rozan (1956). Tlmočník si zapíše len začiatkové písmená slova, stred vynechá a na koniec pripíše koncovku daného slova v hornom indexe. Koncovka totiž rozlíši jednotlivé významy koreňovej morfémy na začiatku. Uvedme si príklad v angličtine:

invent: *inv^{nt}*
invention: *invⁿ*
inventor: *inv^{or}*
inventory: *inv^{ry}*
inventive: *inv^{ve}*
inventivness: *inv^{nes}*

A. Gillies (2005) navyše navrhuje zámerne nesprávny pravopis slov v jazykoch, kde sa grafická a zvuková podoba slov líšia, ako napr. v angličtine či francúzštine. Tlmočník teda môže za účelom zjednodušenia a dodržania pravidelnosti prvkov notácie zapísať slovo „deti“ (*children*) ako *child^s*, „svetlý/svetlo“ (*light*) ako *lite* a riekou Mississippi ako *Misisipi*.

Iný spôsob skracovania predstavuje R. K. Minjar-Beloručev (1969), ktorý jednoducho vynecháva samohlásky v strede slov, ako napr. *invntv* (*inventive*), *invntr* (*inventor*), *prdcr* (*producer*), *prdct* (*product*) atď. Tak či onak, v tlmočnickej notácii je určite žiaduce využívať istý spôsob skracovania dlhších slov, čím sa šetrí čas pri zapisovaní.

2.1.2 Zmyslová skratka¹

Ďalší spôsob nazerania na skracovanie je použitie kľúčového slova na vyjadrenie celej frázy, napr. slovo „zaujímavé“ namiesto „ktoré sú hodné našej pozornosti“.

Obrovskou výhodou tohto spôsobu skracovania je nutnosť neustále analyzovať počutý prejav a zapisovať si význam namiesto slov, vďaka čomu neskĺzneme k obyčajnému doslovnému prekladu slov rečníka. (Viac o značení významu na úkor slov sme písali v predošlom článku v podkapitole 1.1)

2.2 Číslovanie a pomlčky

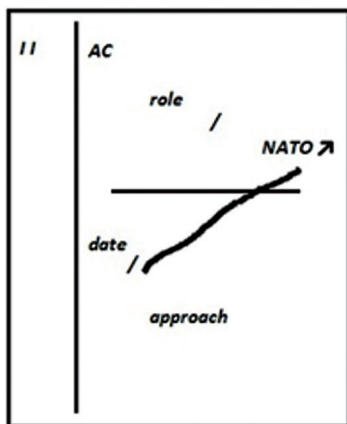
R. Jones (1998) je zástancom číslovania myšlienok v prejave aj v prípadoch, keď rečník svoje myšlienky explicitne nečlení slovami „po prvé“, „po druhé“ atď. Notácia sa tak stáva prehľadnejšou a lepšie štruktúrovanou. Pochopiteľne, táto technika sa nedá využívať pri každom prejave ani pri všetkých jeho častiach.

A. Gillies (2005) obdobne nabáda na používanie pomlčiek v situáciách, keď rečník vymenúva dlhší zoznam, resp. keď je zoznam komplikovaný, pretože niektoré prvky sú viacsovné a medzi jednotlivými slovami vyjadrujeme istý vzťah (predložkovú väzbu alebo genitív) s náležitým grafickým zobrazením (to znamená, že jeden prvok v enumerácii zapíšeme napríklad na dva riadky).

Domnievame sa, že obe techniky sú veľmi užitočné a napomáhajú, aby bol tlmočnický zápis jasný, prehľadný a jednoznačný. Tento spôsob uvažovania môže slúžiť ako inšpirácia pre ďalšie notáčne techniky, ktoré celý zápis sprehľadnia.

2.3 Presun zapísaného prvku (*recall line*)

Ďalším užitočným nástrojom v notácii je presun zapísaného prvku, v angličtine označovaný ako *recall line* (Gillies, 2005), v nemčine ako *Bezugspfeil* (Matyssek, 1989). Ide o vertikálnu alebo diagonálnu čiaru s prípadnou šípkou na konci, ktorá nám pomôže vyhnúť sa opakovaniu zapísaniu jedného prvku na tú istú stranu v zápisníku. Ak sa na strane opakuje prvok, ktorý máme zapísaný vyššie (či už ide o slovný zápis alebo symbol), stačí nakresliť čiaru alebo šípku vychádzajúcu z miesta prvého výskytu tohto prvku až po miesto, kde sa spomína druhýkrát. Tu už daný prvok nezapisujeme, pretože vďaka čiare budeme vedieť, že na tom mieste ide práve o tento prvok. Uvedieme príklad od A. Gilliesa (2005, s. 206):

The Atlantic Club has of course played a key role in pushing Bulgaria towards NATO accession. As the date of accession draws ever closer, ...

Aby sme nemuseli symbol vstupu do NATO „NATO“ napísať druhýkrát, nakreslíme čiaru od posledného výskytu tohto symbolu na miesto, kde by sa výraz mal opäť objaviť (teda v spojení *date of accession* – deň vstupu). Ušetrili sme tým zopár cenných sekúnd a navyše je nám na prvý pohľad jasné, že prvá myšlienka na strane je priamo prepojená

s druhou, čo nám pomôže prirodzene prispôsobiť intonáciu hlasu a vybrať vhodné jazykové prostriedky.

Dodajme, že H. Matyssek odporúča využívať na tento účel šípku, zatiaľ čo A. Gillies pred tým varuje, pretože tlmočník by sa mohol pomýliť a šípku chápať ako logický vzťah medzi jednotlivými prvkami. Pochopiteľne závisí to od toho, či tlmočník zvykne využívať šípku na zobrazenie vzťahov medzi prvkami alebo nie.

2.4 Vzťah medzi prvkami, genitív

Väčšina teoretikov zaoberajúcich sa tlmočnickou notáciou spomína užitočnosť zaznamenania priameho vzťahu medzi dvoma prvkami či slovami, ktorý sa najčastejšie prejavuje formou genitívu (*návrh komisie, útok zo strany opozície, zákon z roku 2008* a pod.). Jednoduchá lomka (/) efektívne nahradí množstvo gramatických slov. Z praxe môžeme potvrdiť, že keď si tlmočník túto jednoduchú techniku osvojí, začne ju čoskoro využívať veľmi často a prirodzene.

2.5 Symboly

Otázka využívania symbolov v notácii je pravdepodobne jednou z najzaujímavejších a bezpochyby jednou z najkontroverznejších tém. Verejnosť ako aj začínajúci tlmočníci si zväčša myslia, že tlmočnická notácia je nevyhnutne tajuplný systém plný zložitých značiek a symbolov, z ktorého nezaujatá osoba nevyčíta vôbec nič. V predošlom výskume (Machová, 2012) sme zistili, že na Slovensku využíva symboly pomerne často len necelá polovica tlmočníkov, a tretina ich nevyužíva vôbec. Spomedzi účastníkov výskumu sme nenašli ani jeden príklad Matyssekovej notácie bez slov, pozostávajúcej výlučne zo symbolov.

Pre obmedzený rozsah tohto článku, žiaľ, symbolom nemôžeme venovať toľko priestoru, ako by sme chceli. Spomenieme preto len najzákladnejšie rozdiely medzi zástancami minimalistického a maximalistického smeru, ktoré sa od seba odlišujú práve množstvom odporúčaných symbolov.

R. F. Rozan (1956), zástanca minimalizmu, si vystačí s 20 symbolmi, z ktorých len prvých 10 považuje za naozaj nevyhnutné. Sú to nasledovné:

- a) **symboly výrazu:** : (myšlienka), “ (prejav), ⊙ (diskusia), OK (schválenie)
- b) **symboly pohybu:** → (smer), ↗ (vzrast), ↘ (pokles)
- c) **symboly korešpondencie:** / (korešpondencia), = (ekvivalencia), ≠ (rozdiel), [] (rámeč), + (plus), - (mínus)

d) **symboly objektov:** □ (štát, národ), ⊗ (medzinárodný, zahraničie), W (svet, globálny), w (práca, činnosť), ? (otázka, problém), Ms (členovia, účastníci), Tr (obchod)

Ako J. F. Rozan vysvetľuje, tieto symboly sú arbitrárne a dajú sa nahradiť akýmikoľvek symbolmi, ktoré tlmočníkovi vyhovujú. Používanie minimálneho množstva symbolov obhaja nasledovnými slovami: „*Konzekutívny tlmočník by nemal používať priveľa symbolov. Ak je každé slovo vyjadrené nejakým symbolom, na konci bude mať stranu plnú znakov, ktoré musí dešifrovať. [...] To znamená, že počas notácie by viac energie venoval kódovaniu pomocou symbolov než analýze*“ (Rozan 1956/2002, s. 25).

Týmito slovami akoby viedol diskusiu s maximalistom H. Matyssekom (1989), ktorý svoj systém notácie popísal o vyše 30 rokov neskôr. Jeho príručka notácie nielen že detailne vysvetľuje celý systém, ale ponúka tiež celý „slovník“ vyše 4000 symbolov hlavne z oblasti politiky a ekonomiky. Ako H. Matyssek opakovane zdôrazňuje, tieto majú slúžiť len ako návrh či inšpirácia pri vytváraní vlastného systému každého tlmočníka. Matyssek tvrdí, že 20 symbolov na zápis prejavu zďaleka nestačí. Namiesto toho presadzuje tzv. „bezslownú“ notáciu, to znamená takú, ktorá nie je viazaná na žiadny jazyk. Zápis vie tlmočník využiť na tlmočenie do každého jazyka, pretože sa pri ňom nezameriava na slová, ale na zmysel.

Nech už sa táto myšlienka zdá byť akokoľvek zaujímavá, v Matyssekovom systéme vidíme najväčšiu nevýhodu v snahe pokryť pri príprave vlastného systému všetky možné pojmy. Pokiaľ tlmočník dobre ovláda všetky symboly vo svojom systéme a má ich zautomatizované, (čo si, mimochodom, vyžaduje nezanedbateľný čas a energiu), môže byť preňho veľmi užitočné zapísať si celý prejav bez použitia slov konkrétneho jazyka a výsledné tlmočenie môže byť skutočne veľmi kvalitné. Podmienkou však je, aby sa v prejave vyskytli len pojmy, pre ktoré už má pripravené symboly. Ak sa tak nestane, môže si nové pojmy buď zapísať slovne, alebo si na ne vymyslieť ad hoc symboly. V prvom prípade už nemôžeme hovoriť o „bezslownej“ notácii, čo by samo osebe síce nebol problém, avšak vidíme tu veľké riziko, že začínajúci tlmočník skĺzne k bezpečnému používaniu slov, len čo sa vyskytne viacero pojmov, na ktoré pri príprave systému symbolov nemyslel. Na druhej strane, pri využívaní improvizovaných symbolov počas zápisu hrozí, že tlmočník pri čítaní zo zápisníka nebude vedieť, čo sa za novým symbolom skrýva, a to znamená, že notácia zlyhala vo svojej prvoradej funkcii. Ešte väčší potenciálny problém vidíme v prípade, že tlmočník má tlmočiť prejav z úplne novej oblasti, v ktorej nemá predpripravené symboly, ako napríklad medicína či chémia. Musel by si vtedy vymyslieť symboly na celé sady slov, a to už ďaleko prekračuje hranice praktickosti.

Na druhej strane, Rozanov minimalistický prístup taktiež nepovažujeme za

ideálny. S cieľom postačiť si s minimálnym množstvom symbolov navrhuje J. F. Rozan zápis jedného symbolu na celý rad slov a významov. Napríklad, šípku smerujúcu doprava nahor (↗) by použil prinajmenšom v týchto šiestich prípadoch (vychádzame pritom z jeho vlastných príkladov na konci jeho známej príručky o notácii): *rozvoj, pokrok, zotavenie, nárast, inflácia a úspech*, a horizontálnou šípkou (→) by vyjadril *pohyb, komunikáciu, trend, ponuku, príčinu, predloženie, prezentovanie a platbu (niekomu)*. Tieto sémantické polia považujeme za príliš široké na to, aby ich pokryl jediný spoločný symbol. Aj keď tlmočník aktívne pracuje s pamäťou a pohybuje sa v známom kontexte, rozdiel medzi pojмами, ako „komunikácia“ a „príčina“, sa môže v zápise ľahko stratiť. Ešte horšie by to dopadlo v prípade, ak sa oba pojmy v tlmočenom prejave opakovane striedajú.

Na základe výhod a nevýhod oboch systémov by sme odporučili vytvorenie takého systému notácie, ktorý nepozostáva výlučne zo symbolov, ale ktorý zároveň nemá problém využiť zopár znakov, ktorými sa dajú pokryť užšie profilované sémantické polia. Podobnú filozofiu zlatej strednej cesty v používaní symbolov zastávajú aj neskorší autori R. Jones (1998) a A. Gillies (2005).

3 KONKRÉTNE TECHNIKY V NOTÁCII

V poslednej časti popíšeme niekoľko užitočných techník, ktoré sa týkajú konkrétnych gramatických štruktúr a vzťahujú sa len na isté skupiny slov (podstatné mená, slovesá, súvetia a pod.).

3.1 Gramatické kategórie sloviess

3.1.1 Čas (*minulý, budúci*)

Teoretici navrhujú značiť gramatický čas sloviess len v prípadoch, keď ide o vyjadrenie minulosti alebo budúcnosti, bezpríznačkový prítomný čas sa značiť nemusí. J. F. Rozan (1956) používa značky ^{ll} a ^{d.2} hneď za slovesom, napr. *will work = work^{ll}*. V početných príkladoch na konci jeho príručky notácie však badáme, že túto techniku využíva skôr zriedkavo – keď je čas slovesa na základe zvyšku vety nejednoznačný.

Väčšina iných autorov kníh a článkov o notácii odporúča značku   na znázornenie budúcnosti a   pre minulosť. Samotné sloveso je pritom napísané na vodorovnej čiare. Súhlasíme s tým, že ide o veľmi jasný a efektívny spôsob zaznamenania času sloviess, a v praxi sa s ním stretávame u mnohých tlmočníkov.

3.1.2 Slovesný spôsob (podmieňovací)

U slovíes je dôležité rozlíšiť nielen čas, ale aj skutočnosť, či ide o reálny dej alebo len nereálnu možnosť či podmienku. Ak je sloveso v podmieňovacom spôsobe, A. Gillies (2005), R. Jones (1998) aj H. Matyssek (1989) odporúčajú túto informáciu preniesť aj do tlmočnickeho zápisníka. Ich návrhy si ilustrujeme na príklade slovesa „povedal by“:

Gillies:

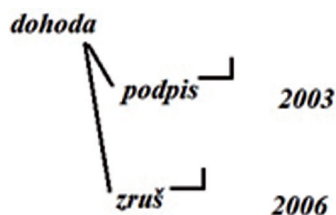
Jones:

Matyssek:

U A. Gillies a R. Jonesa vidíme použitie „striešky“ nad znázornením slovesa (či už symbolom v podobe úvodzoviek alebo celým slovom), zatiaľ čo v Matyssekovej bezslovej notácii sa využíva vlnovitá čiara pod slovesom ohraničená zľava pri prítomnom čase (*povedal by*) a sprava pri minulom (*bol by povedal*).

3.1.3 Rod (trpný)

Aj keď J. F. Rozan, H. Matyssek aj A. Gillies spomínajú rod slovíes ako prvok, ktorý by sa mal značiť, zdá sa, že ani jeden z nich ho nepovažuje za príliš podstatný, čo vidieť aj v nekonzistentnosti jeho využívania v Rozanových aj Gilliesových príkladoch – explicitne sa tam trpný rod uvádza len zriedkavo. Napokon, trpnému rodu sa v mnohých prípadoch vieme ľahko „vyhnúť“ jednoduchou zmenou slovosledu, teda namiesto „dohoda bola podpísaná“ vieme zaznačiť „(strany) podpísali dohodu“. J. F. Rozan niekedy uvádza sloveso *be* (byť) pred slovesom v trpnom rode a A. Gillies využíva rovnaký symbol ako pri minulom čase. Nám sa v praxi overila upravená verzia značky pre minulý čas: symbol píšeme vpravo hore vedľa slovesa v trpnom rode, teda na horný index. Uvedme príklad:

Dohoda bola podpísaná v roku 2003 a zrušená v roku 2006.

3.2 Gramatické kategórie podstatných mien

3.2.1 Číslo (množné)

Teoretici sa zhodujú v tom, že množné číslo podstatných mien patrí medzi informácie, ktoré by v notácii nemali chýbať. Vo všeobecnosti sa odporúča písmeno „s“ v hornom indexe hneď za podstatným menom alebo jeho symbolom. Ak by teda $\overset{\circ}{l}$ bol symbol pre slovo „človek“, $\overset{\circ}{l}^s$ by bolo zobrazením pojmu „ľudia“. H. Matyssek pracuje so symbolom aj ďalej, a uvádza $\overset{\circ}{l}^{sss}$ (*veľa ľudí*) či dokonca $\overset{\circ}{l}^{ssss}$ (*extrémne veľa ľudí*).

3.2.2 Rod (ženský)

Rod podstatných mien určite nepatrí medzi nevyhnutne spomínané prvky notácie, ale je zaujímavé, že minimalista J. F. Rozan, ktorému postačuje dokopy 20 symbolov, ženský rod zaznamenáva, zatiaľčo maximalista H. Matyssek, ktorý vytvoril vlastný slovník formovateľných symbolov, ho považuje v tlmočnickom zápise za zbytočný. Rozan navrhuje pripísať za podstatné meno, resp. jeho symbol malé písmeno „e“ v hornom indexe, ktoré má pôvod vo francúzskej gramatike. V slovenčine by sme obdobne mohli využívať písmeno „a“, ktoré je typickou koncovkou podstatných mien u dvoch zo štyroch vzorov ženského rodu. Explicitne vyjadriť rod podstatného mena by sme však mali len v prípadoch, keď si to vyžaduje kontext aj situácia pri tlmočení, a keď predpokladáme, že by nám z notácie nemuselo byť na prvý pohľad jasné, či ide o muža alebo ženu.

3.3 Komparatív a superlatív prídavných mien

Rovnaká otázka vyvstáva pri stupňovaných prídavných menách: Ako môžeme zaznačiť význam „viac“ a „najviac“, aby sme ušetrili čas a energiu?

J. F. Rozan na tento účel vyhradzuje jeden zo svojich 20 symbolov, konkrétne „+“ pred komparatívom; R. Jones na to nadväzuje so symbolom ++ pred superlatívom. Slovo „krajší“ by sme teda zaznačili ako „+ pekný“ a „najefektívnejší“ ako „++ efektívny“. A. Gillies vôbec nerozlišuje medzi dôrazom pomocou prísloviek a komparatívom, a H. Matyssek navrhuje na základe nemeckej gramatiky koncovky „er“ a „est“ zapísané na horný index za stupňované prídavné meno alebo jeho symbol. Ako pripomína, takéto koncovky môže tlmočník používať aj pri tlmočení z/do iných jazykov ako nemeckého za predpokladu, že ich úspešne integruje do svojho systému notácie.

Dovolíme si sčasti nesúhlasiť s A. Gilliesom. V niektorých kontextoch môže

byť veľký rozdiel medzi *veľmi veľký* a *väčší*, obzvlášť, ak sa v predchádzajúcich vetách spomenulo niečo, s čím by sa daný predmet alebo jav mohol porovnať. Pokiaľ tlmočník nemá zaužívaný spôsob, ako rozlíšiť druhý stupeň prídavného mena a príslovky spôsobu, môže sa pri čítaní notácie dopustiť omylu.

3.4 Modálne slovesá

Je zaujímavé pozorovať, že všetci štyria autori, ktorých odporúčania na notáciu sme podrobne preskúmali, tvrdia, že značenie modálnych slovies v notácii je nevyhnutné, avšak len H. Matyssek ponúka konkrétne návrhy na ich grafické stvárnenie. Inšpiráciu pre symboly získal z historického nemeckého písma Sütterlin, pričom využil vždy prvé písmeno modálnych slovies („d“ pre *dürfen*, „m“ pre *müssen*, „s“ pre *sollen* atď.). V negermanistickom prostredí však rovnakým spôsobom môžeme využiť písmená gréckej či inej abecedy.

3.5 Zápor

Zrejme netreba zdôrazňovať, že zaznačenie záporu pri slovesách je v tlmočnickej notácii nevyhnutné, aby sa predišlo nebezpečným posunom vo význame. Odporúča sa buď pred sloveso, resp. jeho symbol, napísať krátke *no* / *not* (v slovenčine „nie“) (Rozan, 1956; Jones, 1998), alebo toto slovo preškrtnúť (Matyssek, 1989). A. Gillies (2005) prichádza so zaujímavým nápadom – používať môžeme obe formy zápisu, ale s tým rozdielom, že *no* / *not* napíšeme pred slovo pri dôraznej negácii (napr. vo vete „*Práve preto sme sa rozhodli pre prijatie predloženého návrhu, a nie pre jeho zamietnutie*“), zatiaľ čo v ostatných prípadoch slovo nesúce záporný význam preškrtneme.

Prikláňame sa skôr k jednému univerzálnemu spôsobu značenia negácie, aby sme sa pri čítaní notácie vyhli prípadným nedorozumeniam.

3.6 Dôraz

Ak sa pred nejakým slovom objaví „*veľmi*“, „*výrazne*“, „*mierne*“, „*trochu*“ a pod., vieme to jednoducho zapísať pomocou podčiarkovania, ktoré tlmočníkovi ušetrí čas, pretože netreba zapisovať celé adverbium. Zápis by teda vyzeral nasledovne:

- *veľmi* dôležité: dôležité
- *extrémne* dôležité: dôležité
- *málo* / *neveľmi* dôležité: dôležité / dôležité

Ide o techniku notovania, ktorú súdržne spomínajú všetci autori príručiek o notácii, zrejme vychádzajúc z Herbertovej (1952) prvotnej myšlienky z 50-tych rokov. Súhlasíme s autormi, že tento spôsob značenia je veľmi užitočný a ekonomický, pretože sa ním dokáže zapísať obrovské množstvo významov rýchlo a efektívne, a preto odporúčame každému začínajúcemu tlmočníkovi, aby si ho skúsil pri nácviku notácie osvojiť.

3.7 Čísla

Čísla sú pravdepodobne primárnym dôvodom, prečo vôbec vznikla potreba tlmočnickeho zápisu. Tieto absolútne abstraktné, ťažko zapamätateľné a hlavne všadeprítomné prvky textu treba zapísať hneď, ako ich tlmočník počuje, a to aj na úkor inej nedopísanej myšlienky, pretože vždy sa ľahšie v hlave udrží myšlienka obsahujúca podstatné mená a slovesá ako čísla, hlavne ak ich nasleduje hneď niekoľko po sebe. R. Jones (1998, s. 130) prehľadne vysvetľuje, prečo sa čísla ťažko pamätajú, a prečo sa pri nich môžeme veľmi ľahko pomýliť. Čísla totiž môžu zahŕňať až päť elementov:

1. aritmetickú hodnotu (45; 18,3)
2. rád (45-tisíc, 45-miliónov)
3. jednotku (dolár, euro, kilogram, liter)
4. predmet (isté množstvo cukru, ľudí, vody)
5. relatívnu hodnotu čísla (zvýšenie o hodnotu X, na hodnotu Y, nárast z hodnoty X na hodnotu Y)

Matyssek na mnohé z týchto elementov ponúka zaujímavé notačné riešenia. Spomenieme len niektoré:

- menej ako 1000 domov: $\overline{1000 \text{ dom}^s}$
- viac ako 500 vozidiel: $\underline{500 \text{ áut}}$
- nárast z 2 o 3 na 5: $\frac{\text{J}}{2} \text{ }^s_3$

3.8 Vlastné mená

Rady teoretikov v súvislosti s vlastnými menami sú zväčša nasledovné:

1. Tlmočník si nikdy nemusí lámať hlavu nad tým, ako sa neznámy názov v cudzom, ale aj pracovnom jazyku správne píše. Stačí si ho zapísať starým známym

fonetickým spôsobom, „píš ako počuješ“, aby ho tlmočník vedel pri tlmočení správne vysloviť.

2. Ak pracujeme s vlastným menom, ktoré má význam všeobecného podstatného mena (napr. stredisko s názvom Relax), mali by sme si ho zaznačiť celé veľkými písmenami, aby sme sa vyhli možnému nepochopeniu vlastných poznámok.

3.9 Časové údaje

Ďalej by sme chceli predstaviť niekoľko ďalších príkladov toho, ako H. Matyssek (1989) spracúva údaje súvisiace s časom. Pokladáme ich totiž za veľmi originálne a praktické.

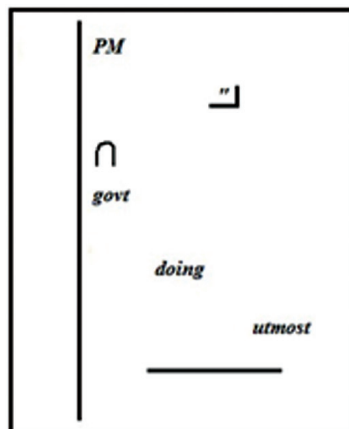
- *o tri dni:* d3
- *pred troma dňami* 3d
- *počas troch dní:* d 3
- *posledných desať rokov:* 10r/

3.10 Podrad'ovacie súvetie

Návrhy na zaznačenie podrad'ovacích súvetí (konkrétne vedľajších viet, ktoré začínajú zámenami a spojkami „ktorý“, „kde“, „že“ a pod.) sú rôzne. Na oddelenie oboch častí súvetia môžeme použiť klasickú čiarku (,), pričom druhú vetu môžeme zapísať na nasledujúcom riadku so začiatkom buď trochu vľavo od čiarky (Rozan), alebo naopak vpravo (Matyssek). Takéto grafické rozmiestnenie nám pomôže na prvý pohľad rozlíšiť súvetie a odhaliť podrad'ovací vzťah medzi oboma vetami.

A. Gillies sa prikláňa k zavedeniu špeciálneho symbolu na vyjadrenie subordinácie ($\cap$). Jeho zápis by teda vyzeral nasledovne (2005, s. 127):

Last week the Prime Minister said [that] the government was doing all it could...

3.11 Vtipy, príbehy, anekdoty

Krátke príbehy a anekdoty sú častým oživením prejavov rečníkov a je veľmi dôležité preniesť ich do cieľového jazyka správne a aj po formálnej a štylistickej stránke adekvátne. Keďže takéto prvky textu sa zvyčajne ľahko pamätajú, pretože majú dej a logickú súslednosť, A. Gillies odporúča zapísať si po vypočutí celého príbehu či vtipu len jedno či dve kľúčové slová, ktorými si príbeh pripomenieme, a zvyšok svojej energie zamerať na počúvanie a aktívne zapamätávanie. Podľa modelu kapacitných nárokov D. Gilea (1995) totiž robenie zápisu tlmočníkovi nevyhnutne odoberá pozornosť, ktorú venuje príjmu prejavu v recepčnej fáze.

3.12 Záver notácie

„Nie je nič horšie, ako obrátiť list v zápisníku a s prekvapením zistiť, že tam už nič nie je,“ píše A. Gillies (2005, s. 171) vo svojej praktickej príručke tlmočnickej notácie. Vecne varuje, že je dôležité v zápise signalizovať, že sa blížime k posledným myšlienkam prejavu, aby sme vedeli patrične upraviť intonáciu a použiť náležité slová. Viera Makarová (2004) tvrdí, že je rovnako dôležité zaznačiť si poslednú časť prejavu veľmi presne a detailnejšie, aj pokiaľ by publikum muselo pár sekúnd na tlmočníka počkať. Záver prejavu je totiž zväčša najdôležitejšou časťou celého textu.

ZÁVER

Ako sme videli, existuje celá paleta gramatických štruktúr a prvkov prejavu, ktoré by mali mať v tlmočnickej notácii svoje miesto. Žiaden z rozoberaných teoretikov nespomína všetky z nich a predpokladáme, že existuje len málo tlmočníkov, ak vôbec nejakí, ktorí by si zvykli zapisovať všetky uvedené prvky. Napriek tomu však tento prehľad môže slúžiť ako zásobáreň nápadov a možností, z ktorých si každý tlmočník vyberie, čo mu najlepšie vyhovuje.

Svoj článok by sme chceli ukončiť myšlienkou J. Herberta, ktorý v roku 1952 napísal: „Začínajúci tlmočník by si preto nemal požičať systém notácie od skúsenejšieho kolegu, rovnako, ako by pacient nemal použiť lekársky predpis určený niekomu inému. Až praktická skúsenosť a opakované experimenty ukážu tlmočníkovi, aký typ zápisu sa preňho najlepšie hodí“ (1952, s. 33).

Študentom tlmočníctva preto odporúčame notáciu opakovane nacvičovať a pokúsiť sa zaužívať si niektoré z uvedených techník. Pokiaľ sa osvedčia, stanú sa pre nich užitočnou pomôckou pri konzekutívnom tlmočení a nepochybne prispedia k zvýšeniu kvality ich práce.

POZNÁMKY

- ¹ Používame Müglovej (2009) termín *slovná skratka* a *zmyslová skratka*. H. Matyssek (1989) obdobne rozlišuje medzi *Wortkürzung* a *syntaktische / stilistische Kürzung*.
- ² Vychádzame pritom z anglického prekladu Rozanovej príručky v podaní A. Gilliesa (2002).

LITERATÚRA

- GILE, D.: *Basic Concepts And Models For Interpreter and Translator Training*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing, 1995, 283 s. ISBN 9789027224330.
- GILLIES, A.: *Note-taking For Consecutive Interpreting - A Short Course*. Manchester : St Jerome, 2005, 239s. ISBN-1900650827.
- HERBERT, J.: *The Interpreter's Handbook. How to Become a Conference Interpreter*. Geneva : Librairiedel'Université, 1952/1968, 115 s.
- JONES, R.: *Conference Interpreting Explained*. Manchester : St Jerome, 1998, 152 s. ISBN 1-900650-57-6.
- KENÍŽ, A.: *Úvod do komunikačnej teórie tlmočenia*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1980, 91 s.
- MACHOVÁ, L.: *Tlmočnická notácia v slovenskej praxi*, In: *Preklad a tlmočenie 10: nové výzvy, prístupy, priority a perspektívy*. Banská Bystrica : UMB, 2012, s. 209-215. ISBN 978-80-557-0444-0.
- MACHOVÁ, L.: *Základné zásady tlmočnickej notácie*, In: *Prekladateľské listy 2: Teória, kritika, prax prekladu*, Bratislava : UK, 2013, s. 82-93. ISBN 978-80-223-3378-8.
- MAKAROVÁ, V.: *Tlmočenie: hraničná oblasť medzi vedou, skúsenosťou a umením možného*. Bratislava : STIMUL, 183 s. ISBN 80-88982-81-2.
- MATYSSEK, H.: *Handbuch der Notizentechnik für Dolmetscher. Ein Weg zur sprachunabhängigen Notation*. Heidelberg : Groos Verlag, 1989, 904 s. ISBN 3-8727-6616-3.
- MINJAR-BELORUČEV, R.K.: *Posledovatel'nyj perevod*. Moscow : Voenizdat, 1969.
- MÜGLOVÁ, D.: *Komunikácia, tlmočenie, preklad alebo Prečo spadla Babylonská veža*. Bratislava : Enigma Publishing, 2009, 324 s. ISBN9788089132829.
- ROZAN, J.: *La prise de notes en interprétation consécutive*. Geneva : Georg; preklad Andrew Gillies: *Note-taking in Consecutive Interpreting*. Krakov : Tertium, 2003, 129 s. ISBN 83-914764-8-0.
- VILÍMEK, V.: *Principy tlmočnickej notace*. In: Hrdinová E.M., Vilímek V. a kol.: *Úvod do teórie, praxe a didaktiky tlmočenia*. Ostrava : Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2008, 102 s. ISBN 978-80-7368-589-8.

RESUMÉ

The article builds on the previous article of the author published in *Prekladateľské listy 2*. It provides further recommendations for interpreter's notes in consecutive interpreting. The focus lies in the content of the notes and provides numerous techniques which are used to make the notes concise, clear, unambiguous and based on meaning rather than on words. The article is primarily meant for beginning students of interpreting to help them get inspiration when creating their own system of note-taking and, therefore, includes many examples to explain individual techniques.

Mgr. Lýdia Machová
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta UK
Gondova 2
814 99 Bratislava
lydia.machova@gmail.com